

ZENON MATUSZEWSKI
UPAMIĘTNIE NIE POWSTAŃCÓW WIELKOPOLSKICH W
MIEŚCIE I GMINIE ZBĄSZYŃ.

*dr. ZDZISŁAWOWI KOŚCIAŃSKEMU
niestrudzonemu propagatorowi historii
Powstania Wielkopolskiego.*

W okresie zaboru pruskiego i nasilającej się germanizacji ks. I. Polkowski w 1869 r. w monografii wielkopolskiej ziemiańskiej rodziny Turnów pisał: *„Na współczesnych więc spoczywa święty obowiązek wygrzebywać z grobu niepamięci to wszystko, co było niegdyś życiem, wielkością i chlubą narodu Polskiego, jego radością lub smutkiem, pociechą lub niedolą, by [...] w strumieniach życia, siły i zdrowia narodowego, jako w zwierciadle a obrazie przejrzyć się a obaczyć”*.

Zwycięskie Powstanie Wielkopolskie 1918/1919, które kończy 126 okres zaboru pruskiego, walcie przyczyniło się do ostatecznego ustalenia przebiegu zachodniej i północnej granicy Drugiej Rzeczypospolitej.

Bohaterski zryw narodowo - niepodległościowy Wielkopolan był świadectwem ich wielkiego patriotyzmu i efektem pielęgnowania w rodzinach przez wiele dziesiątek lat polskości i poczucia dumy narodowej.

W całej Wielkopolsce niemal tuż po powstaniu starano się utrwalić i upamiętnić powstańczych bohaterów, zwłaszcza tych, którzy oddali swoje życie, aby w przyszłości nie trzeba było – jak pisał cytowany wyżej ks. I. Polkowski – *„wygrzebywać z grobu niepamięci to wszystko, co było [...] wielkością i chlubą narodu Polskiego”*.

Takie zadanie, zaraz po odzyskaniu niepodległości, przyjęły w swoich działaniach: Towarzystwo Powstańców i Wojaków „Kościuszko” w Zbąszyniu i Towarzystwo Powstańców i Wojaków im. ppłk. hr. I. Mielżyńskiego w Stefanowie.

Po drugiej wojnie światowej, po rozwiązaniu tych towarzystw, zadanie to przejął Oddział Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Zbąszyniu, a później, działający bardzo krótko, Oddział Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego w Zbąszyniu.

Te towarzystwa i związki, jak też wiele inicjatyw obywatelskich zwłaszcza środowisk wiejskich, spowodowały, że na terenie Zbąszynia i w okolicznych wioskach trwale upamiętniono działania Powstańców Wielkopolskich.

ZBĄSZYŃ

Pomnik Powstańców Wielkopolskich.

Na przełomie 1923/24 staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków „Kościuszek” w Zbąszyniu i władz miejskich powołano Społeczny Komitet Budowy Pomnika. 13 kwietnia 1924 roku odbyło się uroczyste poświęcenie „kamienia węgielnego” i wmurowanie aktu erekcyjnego. Oto jego autentyczne brzmienie (Jan Janowski, Testament Powstańczy w: „Zbąszynianin” nr 1(12), styczeń 1996, s.13):

„Działo się w mieście Zbąszyniu na Placu Wolności dnia trzynastego kwietnia Roku Pańskiego tysiąc dziewięćset dwudziestego czwartego, w niedzielę palmową a piątą Wielkiego Postu, w szóstym roku po Odrodzeniu Polski do Zbąszynia, krótko przed wprowadzeniem złotego polskiego, za pontyfikatu Papieża Piusa XI, ówczesnego nuncjusza papieskiego w Polsce, za prezydentury Rzeczypospolitej Polski Stanisława Wojciechowskiego, kiedy był arcybiskupem gnieźnieński – poznański Jego Eminencja Ks. Kardynał – Prymas Dr Edmund Dalbor, wojewodą poznańskim hrabia Adolf Bniński, dowódcą Okręgu Korpuśnego Nr VII Poznań generał Kazimierz Rozszurski, starostą powiatu nowotomyskiego Jan Czochron, proboszczem parafii zbąszyńskiej Ks. Wojciech Bajer, burmistrzem miasta Zbąszynia Franciszek Tomaszewski, komendantem garnizonu zbąszyńskiego rotmistrz Anders, prezesem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. Kościuszki Stefan Frąckowiak junior.

Przeszło sto pięćdziesiąt lat jęczał Naród Polski w niewoli tyranów. Każde nieomal pokolenie podjęło walkę o wolność i odważyło się wstrząsnąć narzucenemu mu jarzmem, wstrząsnąć tak potężnie, że echa po ostu pięćdziesięciu latach grają w duszach Jej synów nieprzebrzmiałą pobudką. To też obecne pokolenie idąc śladem pradziadów – wiedząc, że w pogardzie śmierci jedyna jest nadzieja polepszenia losu naszego i przeszłych pokoleń, poszło gdy zabrzmiał Ojców Złoty Róg. Poszedł starzec schylający się ku końcowi swego życia, opuszczają mąż swą żonę, ojciec swe dziatki, młodzieniec ławę szkolną i idą wszyscy by walczyć za wolność – ku chwale swej Ojczyzny. Jak prawie w każdym zakątku ziemi polskiej powstanie toczyło się, tak i naszym mieście Zbąszyniu i jej okolicy odżył duch polski i wywiązała się walka o polską ziemię, o wolność i prawo.

Działo się to w Roku Pańskim tysiąc dziewięćset osiemnastem i dziewiętnastem. Setki naszych braci z pod Opalenicy, Buku, Grodziska, Lwówka, Poznania, Kórnik, Obornik, Jarocina i wszelkich innych okolic spieszyli nam na pomoc, by Zbąszyń wydrzeć z rąk odwiecznego wroga.

Pierwszą walkę z Niemcami stoczyli nasi Bohaterzy na dworcu zbąszyńskim w dniu piątego stycznia Roku Pańskiego tysiąc dziewięćset dziewiętnastego.

Będąc niedostatecznie zaopatrzeni w broń musieli się cofnąć. Dnia dziewiątego stycznia Roku Pańskiego tysiąc dziewięćset dziewiętnastego zaatakowali Niemcy, zbierając wszelkie swoje siły, garstkę naszych dzielnych Powstańców a przyszło do bitwy pod budką 46a leżącej przy poznańskim torze kolejowym, o 1 km na wschód od wsi Nowy Dwór. Atak został odparty przy czym Niemcy ponieśli klęskę.

Dnia jedenastego stycznia Roku Pańskiego tysiąc dziewięćset dziewiętnastego powstańcy zaatakowali Zbąszyń ze strony południowej lecz wskutek przewagi sił niemieckich musieli się cofnąć. Dzielnie broniły się kompanie powstańców na odcinkach Nowy Dwór, Łomnica, Strzyżewo, Nowa Wieś i Nowe Kramsko, wśród których można wyróżnić kompanię bukowską i opalenicką. Mimo waleczności i dzielności Powstańców, wobec strategicznego położenia Zbąszynia, dopiero dnia siedemnastego stycznia Roku Pańskiego tysiąc dziewięćset dwudziestego wkracza Wojsko Wielkopolskie, stojące pod dowództwem generała broni Józefa Dowbór – Muśnickiego do miasta Zbąszynia.

Lecz nie wszyscy, którzy walczyli o sprawę Polski, zobaczyli plony swej pracy i swego poświęcenia. Liczni Powstańcy przelali swą krew i pozostawili swe życie na krwią zroszonych polach Zbąszynia, dając swem poległym ciałem nam i przyszłym pokoleniom szczebel ów sławy naszego grodu, dali nam imię Obywateli – Polaków.

My, pozostali, zrzeszeni w Towarzystwie Powstańców i Wojaków im. Kościuszki w Zbąszyniu powzięliśmy myśl i inicjatywę do urzeczywistnienia, której przyczynił się w znacznej mierze Jan Czajka w Zbąszyniu, z współudziałem tutejszego obywatelstwa polskiego, okazać wdzięczność i uczcić pamięć poległych Bohaterów postawieniem pomnika, a który zarazem ma być realną pamiątką przyszłym pokoleniom o tych, którzy krwią swą przypieczętowali przynależność miasta naszego do Matki – Ojczyzny, naszej Polski, a którego fundament zasłużonem zostaje poświęceniem kamienia węgielnego w dniu dzisiejszym.

Dokument powyższy uwierzytelniają:

/-/ Józef Czochron, starosta powiatu nowotomyskiego, /-/ Franciszek Tomaszewski, burmistrz Zbąszynia, /-/ Niezieliński, /-/ Czesław Brychcy, /-/ Wiktor Bajer, /-/ Szczepan Frąckowiak, /-/ Hieronim Marciniak, /-/ Miller, /- / Wrzeński, ppor – powstaniec 1863 r., /-/ Ks.Bajer, /-/ Zwaka, /-/ Żelazek, /-/ Helena z Ciszewskich Czajkova, /-/ Maksymilian Kobierzycki, /-/ Aleksander Wierzejewski, /-/ Benysek, /-/ inż. Szkierz, /-/ Władysław Lutomski, /-/ Stefan Frąckowiak jun. Prezes Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. Kościuszki w Zbąszyniu, /-/ Jan Przybylski – sekretarz, /-/ Jan Kluj – skarbnik, /-/ Kazimierz Hoffmann – komendant, /-/ Stanisław Górecki, /-/ Andrzej Szymański, /-/ Waclaw Haennel – protokolant, /-/ Wawrzyniec Worocz, /-/ Bronisław Muńko, /-/ Antoni Walkowiak, /-/ Andrzej Chudziński, /-/ Franciszek Taberski, /-/ Hermanowicz, /-/ Jan Rzepa, /-/ Gawel. /-/ Łukasz Szefer, /-/ Jan Czajka, /-/ Stanisław Jopek. Zbąszyń 12.04.24 r.”

W niedzielę 1 czerwca 1924 roku nastąpiło uroczyste odsłonięcie pomnika. Na tablicy pod rogatywką widniał napis: „**Cieniom Powstańców Wielkopolskich poległym w roku 1918/1919 wdzięczni rodacy**”

Na początku 1940 roku pomnik został zniszczony przez hitlerowców.

W 1968 roku powołano komitet, który zajął się organizacją prac na rzecz budowy nowego pomnika. Opracowanie projektu zlecono mgr inż. arch. Krzysztofowi Górcze z Poznania. Wykonawcami pomnika zostali rzeźbiarze: Ryszard Skupień i Jerzy Sobociński.

Płytę i cokół pod pomnik wykonał miejscowy kamieniarz Michał Frankowski.

Na pomniku umieszczono napis „**Powstańcom Wielkopolskim 1918-1919 i Bojownikom o Wolność i Demokrację 1939-1945. Społeczeństwo Ziemi Zbąskiej**”.

Odsłonięty 17 stycznia 1969 roku na pl. Wolności w miejscu poprzedniego.

W 1993 roku zmieniono płytę wokół pomnika, a w 1998 roku Jerzy Sobociński wykonał krzyż i dodatkowo koronę, które umieścił na pomniku, a poświęcił je proboszcz zbąszyński ks. Zbigniew Zieliński

Mogiła zbiorowa Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Zbąszyniu.

Pochowany tu jest Franciszek Kałek (1893 – 1919)– szeregowiec z kompanii opalenickiej i rozstrzelany przez Niemców Jacenty Janek (1881 – 1919).

W 1934 roku Towarzystwo Powstańców i Wojaków „Kościuszko” w Zbąszyniu ufundowało nagrobek.

Mogiła zbiorowa Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Zbąszyniu.

Pogrzebani tu powstańcy byli pierwotnie pochowani w Sulechowie 14.02.1919 roku.

Ciała ich ekshumowano i 29.11.1931 roku uroczyście złożono we wspólnej mogile na cmentarzu parafialnym w Zbąszyniu. W mogile spoczywają: Franciszek Konkowski, Aleksander Preis, Stanisław Cieślak Jan Wojtkowiak, (?) Karella.

W 1935 roku Towarzystwo Powstańców i Wojaków „Kościuszko” w Zbąszyniu ufundowało nagrobek.

Obelisk Jacentego Janka.

Jacenty Janek został rozstrzelany przez Grenzschutz 11 stycznia 1919 roku za udział w drugim ataku na dworzec zbąszyński, gdzie wcześniej pracował jako kolejarz. W miejscu stracenia 20 lipca 1972 roku o godz. 20.00 z udziałem powiatowych władz administracyjnych i partyjnych w obecności członków rodziny Jacentego Janka odsłonięto obelisk według projektu Ryszarda Skupienia.

Tablica pamiątkowa z okazji 70 rocznicy powrotu Zbąszynia do Macierzy.

Na ścianie frontowej budynku dawnej Szkoły Podstawowej nr 2 (obecnie budynek Muzeum Ziemi Zbąszyńskiej i Regionu Kozła) z inicjatywy Zenona Matuszewskiego prezesa istniejącego wówczas Zbąszyńskiego Towarzystwa Naukowo – Kulturalnego odsłonięto w dniu 17 stycznia 1990 roku tablicę pamiątkową, którą poświęcił dziekan zbąszyński ks. Mieczysław Pohl.

Tablicę zaprojektował i wykonał art. plastyk Wojciech Olejniczak.

Umieszczono na niej następujący napis:

*Kogo pocieszył, a kogo zatrwożył
ten głos w narodach:
Polak, Polak ożył.
Ziemię utracił, wydarto mu prawa
on wielkiej prawdy stając się dowodem,
wskazał, że naród zawsze jest narodem,
gdy mu zostają
miecz, serce i sława*

L. Osiński

Nazwy ulic.

Już w 1930 roku ówczesną ul. Marszałkowską przemianowano na ul. 17 – Stycznia, która upamiętniać miała powrót Zbąszynia do Macierzy.

W 1959 roku przemianowano ul. Wolsztyńską na ulicę Powstańców Wielkopolskich.

W 1989 roku fragment ulicy Rejtana nazwano ul. Jacentego Janka.

Natomiast w roku 1990 podczas porządkowania nazw ulic nadano im również nazwy związane z postaciami związanymi z Powstaniem Wielkopolskim, walczącymi na odcinku zbąszyńskim frontu zachodniego. Są to ulice: gen. Józefa Dowbor – Muśnickiego, gen. Stanisława Taczaka, por. Kazimierza Zentkele-
ra, ppor. Józefa Kudlińskiego, ppor. Ignacego Mielżyńskiego, ppor. Edmunda Klemczaka, por. Edmunda Krausego.

CHROŚNICA

Tablica pamiątkowa.

Na placu przykościelnym w Chrośnicy zlokalizowane jest lokalne miejsce pamięci, w którym umieszczono tablicę poświęconą ofiarom II wojny światowej z tej wioski. Obok z lewej strony wmurowano tablicę oddającą hołd Powstańcom Wielkopolskim 1918 – 1919. Inicjatorem upamiętnienia Powstańców jest sołtys Chrośnicy pani Łucja Górna. Tablicę, którą wykonał Zakład Kamieniarski Marka Woźniaka, ufundowała Rada Sołecka Chrośnicy.

Uroczystego odsłonięcia dokonali 07.02.2009 roku posłowie Jakub Rutnicki i Wiesław Szczepański w towarzystwie Burmistrza Zbąszynia Leszka Leśnego, Przewodniczącego Rady Miejskiej Zbąszynia Stanisława Chlebowskiego oraz Łucji Górnej. Poświęcenia dokonał proboszcz łomnicki ks. Rafał Krakowiak.

ŁOMNICA

Mogiła zbiorowa Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym.

Na cmentarzu parafialnym w Łomnicy w zbiorowej mogile pochowani są: Roman Chmielewski, Paweł Stanisław Grześkowiak, Andrzej Jagodziński, Franciszek Kreczmar. Pomnik postawiono w 1934 roku. W 90 rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego z inicjatywy Józefa Szulca syna powstańca, a przy pomocy finansowej Urzędu Miejskiego w Zbąszyniu odbudowano nagrobek nawiązując do jego pierwotnej formy. Poświęcenia dokonał proboszcz łomnicki Rafał Krakowiak podczas uroczystości w dniu 17 stycznia 2009 r.

Szkoła Podstawowa im. Powstańców Wielkopolskich.

17 stycznia 2004 roku na murze szkoły odsłonięto pamiątkową tablicę z nazwiskami poległych żołnierzy Kompanii Kórnickiej, która w tym budynku stacjonowała – stąd wyruszała do walk o Zbąszyń i do obrony Łomnicy.

Inicjatorem upamiętnienia poległych powstańców pod Łomnicą był prof. Jerzy Fogiel. Fundatorem tablicy był Urząd Miejski w Kórniku i Stowarzyszenie Przyjaciół Kórnika „Biała Dama”. Tablicę zaprojektował i wykonał Leszek Piotrowski. Odsłonięcia tablicy dokonali burmistrzowie Kórnika Jerzy Lechnerowski i Zbąszynia Rafał Suchorski.

Dwa lata później 13 października 2005 roku odbyły się uroczystości związane z nadaniem szkole imienia Powstańców Wielkopolskich. Od 2003 roku, kiedy to do Rady Miejskiej w Zbąszyniu wpłynął wniosek o nadanie tego imienia, szkoła pod kierunkiem dyrektora Grażyny Bukczyńskiej - Krysztófek podjęła różnorodne działania, by na to imię zasłużyć. Rada Miejska w Zbąszyniu podjęła uchwałę Nr XXIV/203/05 z dnia 31 maja 2005 roku w sprawie nadania imienia „Powstańców Wielkopolskich” Szkole Podstawowej w Łomnicy. Z okazji nadania imienia odsłonięta została także tablica upamiętniająca bohaterów powstania.

16 czerwca 2007 roku Szkoła Podstawowa im. Powstańców Wielkopolskich w Łomnicy otrzymała sztandar zaprojektowany i wykonany przez Jolantę Czajkę z Pracowni Haftów Artystycznych w Poznaniu.

NĄDNIA

Kamień pamiątkowy.

Pomysłodawcą ustawienia kamienia był Henryk Zmuda, który zna wiele szczegółów, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, z historii tego miejsca. Właśnie tutaj zostało zginęło dwóch powstańców wielkopolskich o nieznanym nazwiskach z Podmokli Wielkich.

Z okazji 10 – lecia odzyskania niepodległości w 1928 r. mieszkańcy Nądni zasadzili w tym miejscu pamiątkową lipę, a pod jej korzeniami zakopano pojemnik, w którym jest dokument upamiętniający to wydarzenie.

Pamiątkowy kamień poświęcony został przez zbąszyńskiego proboszcza ks. Zbigniewa Piotrowskiego we wrześniu 2007 r. Uroczystego odsłonięcia dokonali fundatorzy państwo Teresa i Sławomir Małychowie. Wykonawcą kamienia jest Zakład Kamieniarski Marka Woźniaka.

W miejscu dzisiejszej figury Serca Pana Jezusa stała kiedyś figura Matki Boskiej Bolesnej, która została zniszczona przez Niemców. W 1956 r. w czasie dużych przemian politycznych udało się mieszkańcom Nądni uzyskać zgodę na

budowę figury Serca Pana Jezusa. Dodatkowo wmurowano pamiątkową tablicę upamiętniającą uwolnienie księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego z więzienia w Komańczy.

Pamiątkowy kamień ma przypominać wszystkim o historii tego miejsca.

NOWA WIEŚ

Pomnik Powstańców na cmentarzu parafialnym.

Pomnik Powstańców na cmentarzu parafialnym w Nowej Wsi Zbąskiej ku czci 58 powstańców poległych w dniach od 15 do 17 lutego 1919 roku z inicjatywy i fundacji Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. płk.hr. Ignacego Mielżyńskiego w Stefanowie.

Projekt i wykonanie – Nikodem Rogoża ze Zbąszynia.

Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia pomnika odbyła się 3 lipca 1927 roku

Podczas renowacji pomnika w 1998 roku natrafiono na butelkę zawierające dokumenty z czasów budowy.

(Jan Janowski, „Zbąszynianin” nr 13, 1998, nr 1 1999, nr 2 1999)

„Dowód budowy pomnika - W imię Boga! Działo się w Nowejwsi Zbąskiej, powiecie nowotomyskim w parafii Chobienice wsi Zbąszyńskiej na cmentarzu gdzie spoczywają zwłoki 58 powstańców poległych za Wolność i Niepodległość Polski d. 15 i 17 lutego 1919 r. tuż nad granicą niemiecką przy kamieniu granicznym 527. Dziesięć i pół lat upłynęło od chwili gdy Naród Polski za przykładem czynów swych ojców – chwycił za broń by stanąć do rozprawy z odwiecznym wrogiem niemieckim. Walka ta była krwawa i dużo pochłonęło ofiar, tak prawie każdy zakątek ziemi polskiej obficie został zroszony krwią naszych Powstańców. Na polach Zbąszyńskich polala się krew najlepszych synów naszej Ojczyzny. Najwięcej ofiar pochłonęła walka pod Nowąwsią i Grójcem w dniu 15 i 17 lutego 1919 r. Pięćdziesiąt osiem Powstańców poległo na polu Chwały za Wolność i Niepodległość Ojczyzny.

Towarzystwo Powstańców i Wojaków imieniem pułkownika hrabiego Ignacego Mielżyńskiego w Stefanowie założone dnia 9 sierpnia 1924 r. chcąc uczcić pamięć tych 58 poległych bohaterów postanowiło z inicjatywy prezesa Jana Śnity umieścić nad ich mogiłami pomnik, przy którym dużą zasługę położyli prezes Jan Śnita i skarbnik Franciszek Musiał. Urządzono kwestę w powiecie nowotomyskim i wolsztyńskim, która świadczyła o wielkiej ofiarności na powyższy cel. Za staraniem p. starosty nowotomyskiego Czochrona Wydział Powiatowy przydzielił 1 000 zł zapomogi na budowę. Towarzystwo mając zebrany fundusz zakupiło materiał budowlany. Projekt pomnika przygotował rzeźbiarz Nikodem Rogoża ze Zbąszynia przy pomocy naczelnika odcinka drogowego p. Waldy z Zbąszynia. Projektant podjął się wykonania wszelkich prac przy budowie pomnika. Tak więc z inicjatywy Tow. Powst. I Wojaków Stefanowo i współpracy władz stanie pomnik – realny dowód naszego hołdu i wdzięczności ku Tym, z których popiołów i krwi wyrosła nasza Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska.

Drodzy Powstańcy Bohaterzy! Wy, którym dane było z Woli Bożej ponieść śmierć żołnierza [nieczytelne] nigdy historia nie zapomni, i zapewniamy Was że tak jak Wy i my wszyscy gotowi jesteśmy do przelania swej krwi w obronie

matki naszej ukochanej Polski, przyczem przewodzącym nam będzie hasło z Bogiem za Wiarę i Ojczyznę”

Inny dokument:

„Towarzystwo Powstańców i Wojaków im. Pułkownika Ignacego Mielżyńskiego w Stefanowie – pow. Nowy Tomyśl. Komitet Budowy Pomnika w Nowejwszi Zbąszkiej pod Zbąszyniem. Na polu chwały polegli za wolność i niepodległość Ojczyzny dnia 15 – 17 lutego 1919 r. w Nowejwszi pod Zbąszyniem: por. Edmund Krauze, ppor. Korneliusz Mann, sierżant Władysław Komieniowski, sierżant Bartłomiej Klemczak, kapral Leon Mikołajewski, szereg. Stefan Kozłowski, Stanisław Szymlet, Stanisław Zajączkowski, Walenty Piechota, Józef Maik, Władysław Dutkiewicz, Józef Janek, Marcin Piechowiak, Bernard Borzyński, Piotr Zawartowski, Franciszek Malicki, Jan Szymański, Franciszek Tomaszewski, Leon Bartkowiak, Władysław Szlafrok, Władysław Bartkowiak, Mieczysław Wachowicz, Jan Chudy, Stanisław Siebert, Stefan Stachowiak, Franciszek Jasiński, Bartłomiej Piątek, Mikulski, Stanisław Młyńczak, Józef Sosyn, Andrzej Laskowski, Wincenty Jakś, Tadeusz Mendelski, Władysław Kinas, Antoni Przybyła, Antoni Nawrot oraz 22 powstańców nieznanego nazwiska.

Zwłoki poległych spoczywają we wspólnym cmentarzu za Nowąwsią Zbąską na samej granicy niemieckiej. Cześć ich pamięci.

Towarzystwo Powstańców i Wojaków w Stefanowie powzięło szlachetny zamiar wzniesienia na tem miejscu pomnika, by uczcić drogie nam szczątki naszych bohaterów. Pomnik postawiony na samej granicy nad mogiłami naszych braci, ma być również przypomnieniem dla naszych wrogów, że wara od ziemi, o którą walczyli powstańcy, którą zrosili swą krwią, do której do snu wiecznego złożyli głowę. Swą bohaterską śmiercią owa gromada powstańców wielkiego dokonała dzieła, bo gdyby nie ich czyn przeplacony własnym życiem, wątpliwem byłoby czy mielibyśmy granicę zachodnią taką jaką obecnie mamy. Gdyby nie ich ofiara, którą złożyli na Ołtarzu Ojczyzny i te dziesiątki powstańców, które snem wiecznym spoczywają w głębi jeziora Zbąszyńskiego, wątpliwem byłoby czy nasze rdzenne polskie wioski Nowawieś, Nądnia, Perzyny, Przyprostynia i nasz nadobrzeński gród zbąszyński należałyby do Polski. Przedstawiciele całego cywilizowanego świata na widok mogił owych bohaterów sami przekonali się, iż cząstka ziemi droga każdemu Polakowi być musiała i rdzennie polska jest, skoro w jej obronie tyle ludzi swe życie poświęciło.

Tych 58 bohaterów zasługą jest, że Rzeczpospolita nasza została powiększona o tę połać ziemi i że te miejscowości nie jęczą, jak niestety jeszcze niejedne polskie wsie, pod jarzmem naszego wroga. To też jak czyn naszych bohaterów był doniosłej wagi dla historii Odrodzonej Polski, tak też fakt wzniesienia pomnika na samej granicy ma znaczenie ogólnopolskie. Przeto też winny jak najszersze warstwy społeczeństwa polskiego uczestniczyć w uroczystości odsłonięcia i poświęcenia pomnika by oddać wspólny hold bojownikom

o wolność i niepodległość i zmanifestować nad ich mogiłami wobec naszych wrogów, naszą gotowość do bronienia każdej piędzi ziemi polskiej, za którą nasi bracia polegli. Tak jak oni, gotowi jesteśmy oddać swe życie w obronie granic naszych dla chwały i potęgi naszej Ojczyzny.

Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia pomnika odbędzie się w niedzielę 3 lipca 1927 r.

Na taką zapraszamy wszystkich, którym jest droga pamięć naszych poległych powstańców i ta, która wyrosła z ich trudów i znoju – nasza Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska. Powszechna uroczystość niechaj zmieni się w wielką manifestację narodową zachodnich rubieży naszej Ojczyzny i niech będzie dowodem, że czas powstania nie był słomianym, lecz że duch poległych powstańców nadal wśród nas żyje

Stefanowo, w czerwcu 1927 r.”

W niedzielę, dnia 3-go lipca 1927 r. odbędzie się w Nowej Wsi Zbąskiej pod Zbąszyniem, na samej granicy polsko-niemieckiej:

Uroczystość

Odsłonięcia i Poświęcenia Pomnika

wzniesionego ku czci 58 powstańców poległych w dniach od 15 do 17 lutego 1919 r. w Nowej Wsi pod Zbąszyniem, na którą mamy zaszczyt Szan. Tow. – WP. uprzejmie zaprosić.

PROGRAM:

O godz. 9.30 przedpoł. przyjęcie przedstawicieli władz, tow. i gości na głównym dworcu w Zbąszyniu.
 O godz. 10.00 przedpoł. wyjazd powozami na miejsce poświęcenia pomnika.
 Po przybyciu na miejsce nastąpi:
 a) przywitanie. b) odsłonięcie pomnika. c) poświęcenie pomnika. d) msza polowa. e) przemówienia przedstawicieli władz. f) składanie wieńców. g) odśpiewanie hymnu „Boże coś Polskę”

I. Debiłda.
 II. Uroczyste postępowanie.
 III. Od godz. 2 popoł. **KONCERT** w lesie (testy wojski).
 IV. O godz. 5 popoł. zakończenie uroczystości.

Przewodniczący Komitetu Honorowego:
 Włodzisław Puzoski hr. Dębowski

Członkowie Komitetu Honorowego:
 ppłk. Dzierżanowski, Dowódca Okręgu, Korp. VII. Gen. Sosnkowski, Gen. Tazrak, dowódca dywizji. Półk. Urag, d-ca 57 p. p. Półk. Łąkowski d-ca 10 p. Półk. rez. M. Pleszyński, przez Gen. Zw. Pawal. i Woj. Dr. Z. Głowacki, przez Zw. Pow. i Woj. DOK. VII. Półk. rez. J. Mielżyński, pater. w Powst. i Woj. Stefanow. Major rez. Poluch, porucznik Saklerak, komendant garnizonu Zbąszczyński. Radwański, przez Dywizję Cel. J. Casimirski, pater. w pow. nowotomyskiego. Ks. dziekan Szymanski, przez okręgu leszczyńskiego Tow. Powst. i Woj. Ks. prob. Plotka, Zbąszczyński. Ks. prob. Maciejowski, Ks. prob. Kubiśka, Nowy Tomyl. Ks. prob. Tyczeński, Dąkowskie. Ks. prob. Chlebiniński. Ks. prob. Złotek, Choszczewo, hr. Łącki. Ks. prob. Wierzbowski, Złotkowo. Major rez. Martynowicz, Oberst, pow. inspektor szkolny. J. Teska, nacj. redaktor „Dziennika Bydgoskiego”. Sienicki, I. w m. Zbąszczyń. Apertakowicz, przez R. M. m. Zbąszczyń. Por. rez. Świeć, komisarz Straży Celnej. Marciński, naczelnik stacji Zbąszczyński. B. Świątek, pater. w Czajka, wł. tartaku. Michałski, ciał. Wydz. Pow. i Woj. Wałny, przez Bezręka Szezielskiego, Zbąszczyński. St. Zabor, Wąsowicz, przez Zw. Roboczn. i ser. rez. St. Paćkowiak, przez okręgu zbąszczyński. Tow. Powst. i Woj. St. Łuczak, ser. w. zbąszczyński. Tow. Pow. i Woj. Adamczyk, pr. i Woj. Nowy Tomyl. Mania, hotelista. Wołek, sółtys gminy Nowa Wieś. Tomasiński, gosp. Zarza. gosp. Niedbał, honor. obyw. m. Zbąszczyń.

Komitet wykonawczy i Zarząd Tow. Powst. i Woj.

Sokoł przez	Pawłowski komendant	Musiak szarżant	Olejniczak szarżant	Nykciak szarżant	Wałny szarżant	Szymański radny	Kozłowski radny
Wielki szarżant		Holmann przez T. P. i W. Zbąszczyński		Wald hud. kolej			Wielki szarżant

„W niedzielę, dnia 3-go lipca 1927 r odbędzie się w Nowej Wsi Zbąskiej pod Zbąszyniem na samej granicy polsko – niemieckiej Uroczystość Odsłonięcia i Poświęcenia Pomnika wzniesionego ku czci 58 powstańców poległych w dniach od 15 do 17 lutego 1919 r. w Nowej Wsi pod Zbąszyniem, na którą mamy zaszczyt Szan. Tow. – WP. Uprzejmie zaprosić. Program:

I. O godz. 9.30 przedpoł. Przyjęcie przedstawicieli władz, tow. i gości na głównym dworcu w Zbąszyniu.

O godz. 10.00 przedpoł. wyjazd powozami na miejsce poświęcenia pomnika. Po przybyciu na miejsce nastąpi: a) przywitanie. b) odsłonięcie pomnika. c) poświęcenie pomnika. d) msza polowa. e) przemówienia przedstawicieli władz. f) składanie wieńców. g) odśpiewanie hymnu „Boże coś Polskę”.

II. Defilada.

III. Uroczyste posiedzenie.

IV. Od godz. 2 popoł. KONCERT w lesie (wstęp wolny).

V. O godz. 5 popoł. Zakończenie uroczystości.

Przewodniczący Komitetu Honorowego: Wojewoda Poznański hr. Bniński. Członkowie Komitetu Honorowego: Gen. dyw. Dzierżanowski, Dowódca Okręgu Korp. VII Gen. Sosnkowski, Gen. Taczak dowódca dywizji, Pułk. Unrug d-ca 57 p. p., Pułk. rez. M. Mielżyński prezes Gen. Zw. Powst. i Woj., Dr Z. Głowacki prezes Zw. Powst. I Woj. DOK VII, Pułk rez. I. Mielżyński patron Tow. Zw. Powst. i Woj. Stefanowo, Major rez. Paluch, porucz. Szklarek komendant garnizonu Zbąszyń, Radwański prezes Dyrekcji Ceł, J. Czochron starosta pow. nowotomyskiego, Ks. Dziekan Steinmetz prezes okręgu leszczyńskiego Tow. Powst. i Woj., Ks. prob. Płotka Zbąszyń, Ks. prob. Maciu[...] Bukówiec, Ks. prob. Kulizak Nowy Tomyśl, Ks. prob. Tomaszewski Dakowe Mokre (dawniej Chobienice) Ks. prob. Żelazek Chobienice, Hr. Łącki Posadowo, Wierzchowiecki Zakrzewo, Major rez. Martynowicz, Obarski pow. inspektor szkolny, J. Teska nacz. redaktor „Dziennika Bydgoskiego”, Szostak Burmistrz m. Zbąszynia, Aptekarz Koehler przew. R.M. m. Zbąszynia, Por. rez. Szulc komisarz Służby Celnej, Marciniak naczelnik stacji Zbąszyń, B. Skórzewski, Dr Kurlus, Czajka wł. Tartaku, Michalski czł. Wydz. Pow., I. Woźny prezes Bractwa Strzeleckiego Zbąszyń, St. Zabór Wąsowo prezes Zw. Robotn. Roln., Pporucz. rez. St. Frąckowiak, prezes okręgu zbąszyńsk. Tow. Powst. i Woj., St. Łuczak sekr. okr. zbąszyńskiego Tow. Pow. i Woj., Adamczyk prezes Tow. Pow. i Woj. Nowy Tomyśl, Mania hotelista, Wolek sołtys gminy Nowa Wieś, Tomiak gosp., Żarna gosp., Niedbał honor. obyw. M. Zbąszynia.

Komitet Wykonawczy i Zarząd Tow. Powst. i Woj. Śnita prezes., Pawłowski komendant., Musiał skarbnik., Olejniczak sekretarz., Nykiel zast. prez., Woźny zast. sekr., Szymański radny., Koza radny., Wlekiński kom. Obwodowy., Hoffmann prezes T.P.iW. Zbąszyń, Walda bud. kolej., Woškowiak prezes T.P.iW. Chobienice.”

NOWY DWÓR

Kamień pamiątkowy.

W ramach obchodów 90 rocznicy powrotu Zbąszynia do Macierzy w niedzielę 17 stycznia 2010 r. odbyła się uroczystość odsłonięcia i poświęcenia kamienia pamiątkowego ku czci ochotniczego oddziału powstańczego z Nowego Dworu, który walczył w Powstaniu Wielkopolskim. Inicjatorem i fundatorem kamienia pamiątkowego był Edmund Rzepa – przewodniczący Stowarzyszenia Rozwoju Wsi Nowy Dwór.

Po mszy św. w miejscowej kaplicy św. Józefa mieszkańcy i zaproszeni goście byli świadkami odsłonięcia pomnika, którego dokonali Leszek Leśny –

Burmistrz Zbąszynia, Edmund Rzepa – fundator oraz Hilary Szutta – Sołtys Nowego Dworu. Biało – czerwoną szarfę trzymały Edyta Skrzypczak i Weronika Krym pra pra wnuczki Powstańców Wielkopolskich. Kamień poświęcił dziekan zbąszyński ks. prob. Zbigniew Piotrowski.

Kamień przekazał Jan Trochelepsy z Nowej Wsi, a napis wykonał Zakład Kamieniarski Marka Woźniaka.

PERZYNY

Kamień pamiątkowy.

W niedzielę 18 stycznia 2009 roku w ramach obchodów 90 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego odbyła się uroczystość poświęcenia i odsłonięcia kamienia pamiątkowego ku czci ochotniczego oddziału powstańczego z Perzyn. Inicjatorem i fundatorem kamienia pamiątkowego był syn powstańca wielkopolskiego Maksymilian Michalczak. Po mszy św. odprawionej przez jego syna ks. dr K. Michalczaka mieszkańcy Perzyn i zaproszeni goście byli świadkami odsłonięcia i poświęcenia kamienia pamiątkowego. Stał on w centrum wsi opodal budynku szkoły. Odsłonięcia dokonał poseł Stanisław Kalemba w towarzystwie Wicemarszałka Województwa Wielkopolskiego Wojciecha

Jankowiaka, Burmistrza Zbąszynia Leszka Leśnego i fundatora Maksymiliana Michalczaka. Wykonawcą kamienia jest Zakład Kamieniarski Marka Woźniaka.

Pod pomnikiem umieszczono akt erekcyjny o treści: *„W 90 rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego pamięć i cześć żołnierzom ochotniczego oddziału z Perzyn, w którym brał udział mój ojciec Stanisław Michalczak postanowiłem ufundować pomnik ku ich czci. Nadmieniam, że posiadam oryginalne dyplomy, patenty i krzyż Medalu Niepodległości. 18 styczeń 2009 rok. Maksymilian Michalczak z żoną Krystyną oraz synowie Zbigniew, Krzysztof, Michał”.*

STEFANOWO

Tablica pamiątkowa.

Z inicjatywy sołtysa Marka Sołtysika odsłonięta została 14.02.2006 roku tablica (projekt i wykonanie Marek Woźniak) ku pamięci Powstania Wielkopolskiego i mieszkańców Stefanowa w nim walczących, na ścianie obecnej świetlicy wiejskiej. Tablicę odsłonili Rafał Suchorski – Burmistrz Zbąszynia w towarzystwie Marka Sołtysika, poświęcił proboszcz zbąszyński ks.Zbigniew Piotrowski.

Dzisiejsza świetlica wiejska powstała jako budynek „Domu Strzeleckiego” imienia Marszałka J. Piłsudskiego w 1933 roku z inicjatywy bardzo prężnie działającego Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. płk. hr. Ignacego Mielżyńskiego w Stefanowie. Towarzystwo to powstało 9 sierpnia 1924 roku i podjęło inicjatywę budowy pomnika poległym powstańcom spoczywającym na cmentarzu w Nowej Wsi (odsłonięcie i poświęcenie 3 lipca 1927 roku) oraz „Domu Strzeleckiego” w Stefanowie jako hołd wdzięczności za odzyskanie niepodległości, do której walnie przyczynili się Powstańcy Wielkopolscy i 25-lecia istnienia Związku Strzeleckiego. Podczas remontu świetlicy wiejskiej natrafiono na akt erekcyjny jej powstania. Oto jego treść (Jan Janowski, „Zbąszynianin” nr 6, 2000):

„Działo się to dnia 20 sierpnia 1933 r. w Stefanowie pow. nowotomyskiego, kiedy Prezydentem Rzeczypospolitej był prof. Ignacy Mościcki, ministrem wojny Pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski, Prymasem Polski ks. Kardynał A. Hlond, premierem rządu Jędrzejewicz, wojewodą poznańskim – hr. R. Raczyński, d-cą D.O.K. VII generał Frank, prezesem zarządu głównego Z. Strzeleckiego mecenas Paschalski, komendant główny Z.S. płk. dyplom. Rusin, starosta powiat. dr Cichowski, prob. tutejszej parafii – ks. dziekan Płotka, wójt obwodu zbąszyńskiego – Musiał Franciszek.

Ku upamiętnieniu 25 – lecia istnienia Związku Strzeleckiego zostaje niniejszy „Dom Strzelecki” pobudowany na ziemi ofiarowanej przez prezesa miejscowe-

go Oddziału Z.S. wójta obw. Zbąszyń Musiała Fr. Z fundacji dobrowolnych datków Komitetu Honorowego, Organizacji Strzeleckich oraz innych i obywatelstwa.

Uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego pod powstający „Dom Strzelecki” imienia Marszałka J. Piłsudskiego dokonał protektor budowy Starosta Powiatowy – dr Cichowski w obecności członków Komitetu Honorowego, Oddziałów Strzeleckich, Towarzystw i okolicznej ludności.

Niech więc zawsze w domu tym panuje radosna i słoneczna praca naszej młodzieży w odrodzonej Polsce! Niech dom ten stanie się „kuźnią” ducha narodowego, z której niewątpliwie wyjdą obywatele świadomi swoich czynów i obowiązków względem ukochanej Ojczyzny! Niech tworzą Polskę potężną i mocarstwową jaką wymarzył w latach niewoli w gorącym swem sercu Wódz i Wskrzesiciel Jej – Józef Piłsudski”.

Budowa domu postępowała bardzo szybko i już 8 października 1933 roku odbyło się jej otwarcie i poświęcenie.

Towarzystwo Powstańców i Wojaków w Stefanowie posiadało także swój sztandar, który w 1939 roku dostał się w ręce hitlerowców i trafił do piwnicy siedziby Gestapo w Poznaniu (daw. Dom Żołnierza). Stąd, pracujący tu powstańca Feliks Wysiadło, wyniósł go z narażeniem życia i ukrył go na strychu domu przy ul. Grunwaldzkiej 248, gdzie mieszkał. Po aresztowaniu jego syna, bojąc się rewizji, umieścił sztandar w ołowianym pojemniku i zakopał w przydomowym ogrodzie. Po wojnie odnaleziony trafił do zbiorów Wielkopolskiego Mu-

zeum Wojskowego w Poznaniu 19 stycznia 1978 roku (Jan Janowski, „Zbąszynianin” nr 6, 1999).

Opis sztandaru w: Łuczak Jarosław, Chorągwie weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918-1919.

„Strona główna: pośrodku ciemnoczerwonego pola Orzeł Biały w locie, haftowany srebrzystymi i złocistymi (dziób i szpony) nićmi z otwartą koroną haftowaną złocistym bajorkiem, bezbarwnymi szklanymi koralikami i złocistymi kulkami. Pazury szponów haftowane nićmi amarantowymi. Pod orłem napis „ZA WOLNOŚĆ” haftowany złocistym, łamanym bajorkiem. W czterech rogach płatu identyczne ozdobniki o motywie częściowo roślinnym, haftowane barwnymi (w tonacji zielono – brązowo – czerwonej) nićmi jedwabnymi, konturowane złotymi nićmi. Zszyty z dwóch poziomych brytów identycznego materiału, szew w połowie płatu. Wzór odwrócony o 180 stopni i przesunięty o 5 cm.

Strona odwrotna: na białym polu wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej haftowany barwnymi, srebrzystymi i złocistymi nićmi, z aplikowanymi brązowym atłasem aureolami, zdobiony koralikami z barwionego szkła. Wokół aureol 12 gwiazdek z podobnych koralików. Z boków wizerunku wychodzą po trzy haftowane złotymi nićmi promienie. Przed wizerunkiem, lekko nań zachodzące, na tle haftowanych srebrzystymi (głównie), złocistymi (oprawy i opłatki rękoności) dwóch skrzyżowanych szabel czapka związkowa haftowana srebrzystymi (denko, otok, sprzączki na podpince), czarnymi (daszek, podpinka) nićmi. Orzeł na czapce haftowany złocistym bajorkiem, natomiast wypustki i trefl ciemnoczerwonymi nićmi jedwabnymi. Nad wizerunkiem również złocistymi nićmi „TOW. POWSTAŃCÓW I WOJAKÓW”. Na dole podobną techniką i materiałem, lecz w poziomie, „JM.JG. HR. MIELŻYŃSKIEGO W STEFANOWIE”. W czterech rogach inne niż na stronie głównej ozdobniki o motywie roślinnym haftowane nićmi srebrzystymi oraz jedwabnymi o zielono – brązowo – czerwonej tonacji barw. Ozdobione przejrzystymi koralikami z dwóch brytów identycznej tkaniny, zeszytych w połowie wysokości. Wzór przesunięty o 3 cm.

W opracowaniu niniejszym wykorzystano zdjęcia ze zbiorów archiwalnych Muzeum Regionalnego Ziemi Zbąszyńskiej i Regionu Kozła w Zbąszyniu, zdjęcia umieszczone w publikacjach: Benona Miśkiewicza, Wacława Czuchwickiego, Czesławy Donderskiej oraz zdjęcia autorstwa: Zbigniewa Akonoma, Grażyny-Bukczyńskiej – Krysztofek, Jagody Golek, Oskara Poźniaka, Daniela Stasińskiego, Karoliny Rzepy i Piotra Zielińskiego.